

ירושלים – מעין שופע לסופריה ומשורריה

יוסף שער, משרד החינוך והתרבות

על עיר באופק – שלושה-עשר סיפורים ירושלמיים
ירושלים תשל"ב

הסיפורים המקובצים ב'עיר באופק' מעלים עלילות ומעשים מן ההווי הסגוני של ירושלים. ב'עיר באופק' מעלה המחבר קשת דמויות ומפגש גורלות, מעין פסיפס אנושי שבו משובצים בני לאומים שונים וגלויות אחדות 'האנגלי אז בארץ'.

ההווי הנשקפת רחוקה באופק, צפה מן העבר, מהלכים בה בעלי הזיות, דוחקי קץ, בעלי-תאווה, גרים ומומרים, משיחים ומטורפים.

לכל סיפור וסיפור רקע אוטנטי. יש סיפורים המבוססים על חוויות ילדות ויש על שמיעה מפי זקני ירושלים. אין בסיפוריו התרפקות על העבר, אין הנוסטלגיה משתלטת על יצירתו. כשם שהוא מספר על תום וקדושה כן הוא מספר על רשעות, קנאה, צרות עין ואמונות תפלות. סופרנו מתגלה כבעל עין בוחנת החודרת אל נבכי הנשמה של דמויותיו. בסיפוריו הוא משלב שילוב הרמוני, חלום ומציאות.

לשונו של הסופר, המעוגנת במקורות היהדות, מקרא, משנה, תלמוד, הלכה, קבלה ופיט מעניקה לדמויות אמינות וחיוניות והולמת את הנרקם בסתרי הלב, מאוויים חלומות ותקוות.

מפליאה הקרבה בין הסיפורת הספרדית-מזרחית של בן-ציון יהושע וסיפורי ההווי של העיירה המזרח-אירופאית של מנדלי, ברקוביץ, הזו ודומיהם. סדנא דארעא חד הוא. לאלה ואלה urahow יהודיים משותפים.

בפתח הספר 'עיר באופק' הסיפור "שעה של שקיעה" מתוארת בו צפייה מתוחה בבית חולים של קבצן בשם נוריאל מצליח, שבנו נפצע אנושות בתאונת דרכים. במר נפשו משקיע האב את עצמו בחלום. בהקיצו הוא שב לכאבו, כאב האדם המתייסר יום יום לנוכח הקטל בדרכים. הקטל האיום בעידן המכונה המקפחת את הגוף ואת הנפש והאדם עומד חסר אונים נגדה.

בסיפורו 'נישואין' מעלה המחבר בעיית חבלי מיזוג גלויות. כל עדה נאבקת על ייחודה. ההסתגרות העדתית, החשדנות והזלזול ההדדי נובע מהעדר הידברות. על רקע בעייה זו בונה המחבר סיפור עלילתי מרתק. האב חוואג'ה דדאוד, תלמיד חכם, מנכבדי הקהילה, מיצר על כך שבתו מבקשת להינשא לבחור אשכנזי, אך לאחר שהוא עומד על טיבו משלים האב בדלית ברירה עם המצב אך בזהלת החתונה נטרד האב לכאב מר לאחר שכן-בליעל לחש לאוזנו שחתנו אינו יהודי כשר. בעמל רב החזירו לאב את ביטחונו שאמנם חתנו יהודי כשר בנו של הרב גדול בתורה ובמעשים טובים.

ואמינים הרקע והעלילות הכרוכים בדמויות שעיצב סופרנו בן-ציון יהושע. מעשה בבת-שבע, בתו המופקרת של חכם משה יקותיאל, שהתרועעה עם אנגלים וגילחו שער ראשה. ומעשה בגר הצדק אבו-איברהים שנמסר לידי פורעים ערבים עם בני משפחתו, במלשינותו של מומר עוכר ישראל.

ומעשה במושון, הוא הילד משה בן עמרם הלוי בעל החלומות, שחש על בשרו סדר מלקיות והיה ללעג ולקלס כנביא וכאדם שיצא מדעתו. בין הדמויות הבולטות, ד"ר מוסא, יהודי מפרס ממושן הבירה, המתפלל אל נביאי כל הדתות ולאחר שלמד רפואה בלונדון הוא מקיים את מצוות אהבת הבריות ברפואה שהוא מביא לחוליו.

בסיפור 'המשיח הרביעי' שזכה בפרס ספרותי מטעם האוניברסיטה העברית, משרטט המחבר דמות של ילד בעל תודעת שליחות, שהפרטים הביוגראפיים שלו, כשמות הוריו ואחיו מחזקים בו את האמונה בייעודו, ייעוד המסתיים באסון הפוקד את 'התלמוד תורה שלו'. זוהי אחת הדמויות שהחיים קשים עליהן ורק המוות פותר את חידת חייהן.

הסיפור 'שלוש אהבותיו של סמרטוטר' והן 'אהבת בשרים', אהבת הפרוטה ואהבת עצמו ובשרו – הווי יצירות ואנוכיות. מסופר בו על הסמרטוטר מולא דניאל אשר לאחר ה'שבעה' למות אשתו כבר הרהר על נשיאת אישה צעירה. הוא כינס את ילדיו והורה להם פרק בפילוסופיית החיים, לאמור, ש'מוות הוא חידוש הנעורים'.

ציוריו ממראות ירושלים ומריחותיהם עולים טבעית ממכחולו. כמו למשל התיאור של ריחות ערב-שבת בשכונות ירושלים. מאפיין הוא בתיאוריו את העדות לפי הריחות של התבשילים העולים ממטבחיהן: "צעד בגאון על מרצפות האבן החלקלקות והמבהיקות למשעי שנשטפו לכבוד שבת. צעדש צעדים מדודים, מתון מתון, כתייר הפוגש לראשונה עולם חדש, נשם עמוקות את ריחות תבשילי השבת שהוסיפו לו נשמה יתירה.

בחלל עמדו ריחות השבת למיניהם – מטבח מטבח וריחותיו, מטבח מטבח ומעדניו. מטבחי התימנים הפיצו את ריחותיהם המגרים והעזים של הזחוג והחליבה, אותו נוזל סמיך וחרירף, דמוי חרדל בו מתבלים את הפת. מטבחי הבוכרים הפיצו ריחותיו הנעימים של האושפילאו – אורז שמנוני, רבוד צמוקים, בשר וגזר. מטבחי האשכנזים השיטו לחלל את ריחות הגפילטע פיש והצ'ולנט. במטבחים אחרים קיפצו על מחבתות זרעונים וקליות למיניהם הקרויים בפי העם 'פפיטס' ומנעימים את השבת בקול פיצוח קצוב, המותיר אחריו מרבד של קליפות ופה צורב מחמת המליחות. ילדים נתקהלו בחצרות חבורות חבורות וסביבם זוגות נעליים, כמניין בני הבית, שאותן צחצחו ומירקו לכבוד שבת. צליל מתוק של מכתשי נחושת צלצל ובקשע והדהד מן החצר בדנדונים וריחות התבלינים המתנפצים מלאו את חלל האוויר. הריחות התמזגו בקולות והרטיטו את אוזניו ואת נחיריו גם יחד. הרהר הנער: עמך ישראל על עדותיו ושבתיו גרים בסמיכות זה לזה ואף-על-פי-כן הם בבחינת עם לבדד ישכון. אין הם באים בברית נישואים זה עם זה ואינם אוכלים זה משחיתתו של זה, אין הם מתפללים בנוסחים שווים ואף ביום מותם אין הם חפצים להיקבר זה בצדו של זה. כחיים וכמתים איש על דגלו ועל שבתו. ואולם ריחות השבת הנודפים ממטבחי עמך ישראל נישאים ועולים למרומים, מתמזגים זה בזה, מסירים מחיצות מתלכדים ומולכים את עם ישראל כגוי אחד לקראת שבת מלכתא" ('עיר באופק', עמ' 67-68).

אומרים על ירושלים שהיא מעיין שופע לסופריה ומשורריה. ידועים לכולנו סיפורי ירושלים ושיריה של יהודה בורלא, דוד שחר, עזרא המנחם, יצחק שאמי, יצחק שלו, חיים באר, זלדה, שלמה אביו ואחרים. כולם פרשו לפנינו התרחשויות ומהלכי נפש בירושלים עיר הנצח. הגדיל לעשות הסופר בן-ציון יהושע, שהחיה את נשמתה של ירושלים, הרחוקה באופק אך טבועה בלבבות כולנו.